

Regina RINKAUSKIENĖ

*Vilniaus pedagoginis universitetas***MOTERIŠKOJO LINKSNIAVIMO DAIKTAVARDŽIŲ KAMIENŲ MIŠIMAS UTENIŠKIŲ TARMĖJE**

§ 1. Lietuvių kalbos tarmių daiktavardžių kaimienų mišimas – įdomi dialektologijos ir morfologijos problema. Ji plačiausiai tyrinėta J. Kazlauskio (1958a, 33–50; 1958b; 1959, 17–45; 1968, 173–286) ir Z. Zinkevičiaus (1966, 208–268) darbuose.

§ 2. Apie rytų aukštaičių uteniškių tarmės *i* kaimieno daiktavardžių perėjimą į kitus kaimienus (Rinkauskienė 1997, 71–81), apie šios tarmės vyriškojo linksniavimo daiktavardžių neproduktyviųjų kaimienų perėjimą į produktyvuosius (Rinkauskienė 1998, 185–198) jau rašyta. Taip pat išsamiau aptartas priebalsinis tarmės kaimienas (Rinkauskienė 2003, 37–42).

§ 3. Šio straipsnio tikslas – apžvelgti uteniškių tarmės moteriškojo linksniavimo daiktavardžių kaimienų mišimą ir paaiškinti šio reiškinių priežastis.

§ 4. Uteniškių tarmėje galima išskirti keletą moteriškųjų kaimienų mišimo tarpusavyje ir su kitais kaimienais atvejų. Atskirai aptarsime svarbiausias sumišusių kaimienų grupes.

§ 5. *ē* ir *īā* kaimienai

Šių kaimienų mišimui didžiausią įtaką turėjo homoniminių formų gausa. Palyginkime *ē* ir *īā* kaimienų paradigmas uteniškių tarmėje.

ē kaimienas*īā* kaimienas

Vienaskaita

V. *ū.pæ* ~ *ūpè**vi·šnæ* ~ *vyšnià*K. *ū.pæ.s* ~ *ūpès**vī·šnæ.s* ~ *vỹšnios*N. *ū.pèi* ~ *ūpei**vī·šņei* ~ *vỹšniai*G. *ū.pi* ~ *ūpè**vī·šņū* ~ *vỹšnià*Įn. *upì/ upù* ~ *upè/ upià**vi·šņù* ~ *vyšnià*Vt. *ū.pæ.i* ~ *ūpèj**vī·šnæ.i* ~ *vỹšnioj*Ill. *ū.pæ.n* ~ *ūpèn**vī·šnæ.n* ~ *vỹšnion*Š. *ū.pæ* ~ *ūpè**adà.læ/ adà.l̃* ~ *Adèlia/ Adèl̃*¹

¹ Uteniškių tarmėje moterų vardai, kurie bk priklauso *ē* kaimieniui, yra *īā* kaimieno, pvz.: *uršulæ* ~ *Uršulià*, *stasæ* ~ *Stasià*, *adalæ* ~ *Adelià* ir t.t.

Daugiskaita

V. <i>ú.pæ.s</i> ~ upės	vī.š̄næ.s ~ vỹšnios
K. <i>ú.pju./ ú.pu.</i> ~ ùpju/ ùpių	vī.š̄ñu. ~ vỹšnių
N. <i>ú.pæ.m</i> ~ ùpèm	vī.š̄næ.m ~ vỹšniom
G. <i>upæ.s</i> ~ upės	vi.š̄næ.s ~ vyšniàs
Įn. <i>ú.pæ.m</i> ~ ùpèm	vī.š̄næ.m ~ vỹšniom
Vt. <i>upé.s</i> ~ upės	vi.š̄ñó.s ~ vyšniós
Ill. <i>upė.s</i> ~ upės	vi.š̄ñō.s ~ vyšniōs
Š. <i>ú.pæ.s</i> ~ ùpès	mař.čæ.s ~ mařcios

Iš paradigmu matyti, kad tik keletas linksnių – vienaskaitos vardininkas, galininkas ir retkarčiais įnagininkas bei daugiskaitos vietininkas ir iliatyvas – yra skirtingi. Likusių linksnių formos yra homoniminės. Homoniminių formų gausumas sudarė sąlygas *ē* ir *īā* kamienų mišimui. Kai kurie bk *ē* kamieno daiktavardžiai uteniškių tarmėje turi *īā* kamieno formas, pvz.: *ailæ* ~ eilià (plg. *eilē*), *musæ* ~ musià² (plg. *mùsè*), *bruknæ* ~ bruknià (plg. *brùknè*), *sà.læ* ~ sàlia³ (plg. *sālè*), *špulæ* ~ špulià (plg. *špùlè*), *ké.lnæ.s* ~ kélnios⁴ (plg. *kélnés*). Be šitų bendrinių daiktavardžių, *īā* kamieniai yra moteriški vardai, bk turintys *ē* kamieno formas, pvz.: *branæ* ~ Bronià⁵ (plg. *Brōné*), *stasæ* ~ Stasià (plg. *Stāsè*), *uršulæ* ~ Uršulià (plg. *Uršulè*) ir t.t.

P. Skardžius (1996, 70, 74) taip pat kalba apie *ē* ir *īā* kamienų pakaitinius variantus, bet jų atsiradimo sąlygų smulkiau neanalizuoja.

§ 6. *ē* ir *ā* kamieniai

Uteniškių tarmėje yra keletas daiktavardžių, kurie bk yra *ē* kamieno, o čia *ā* kamieno, pvz.: *bú.l̄bα* ~ bül'ba (plg. *bùlvè*)⁶, *vę.žà* ~ vėžà (plg. *věžē*), *pakrú.ta* ~ pakriūta (plg. *pakriūtè*)⁷, *ká.lvα* ~ kálva „kalvė“ (plg. *kálvè*)⁸. Yra keletas ir atvirkš-

² Pagal LKA III (žemėl. Nr. 24) duomenis kai kuriuose uteniškių punktuose (Rōkiškis, Obēliai, Kamajai, Utenà, Spitrėnai, Pakalniai, Molėtai, Alantà, Skudūtiškis, Sugiñčiai) gali būti vartojamos abi formos: *mú.sæ* ~ mùsè ir *musæ* ~ musià.

³ Galbūt todėl, kad šis daiktavardis yra naujas skolinys, kirtis nešoka į galūnę, o forma *salæ* ~ salià užrašyta tik netoli Liñkmenų (vilniškių paribyje).

⁴ Šio daiktavardžio *īā* kamieną rodo tik daugiskaitos vietininko ir iliatyvo formos, pvz.: *vaĩ.kas padá.ræ.kēñō.s* ~ vaikas padarė kelniōs Ds, Ant; LKŽ duomenimis, tokia forma užrašyta dar Pūnske.

⁵ Kadangi šis žodis yra vėlyvas skolinys, todėl jo šaknies balsis *a* nėra pailgėjęs iki pusilgio, plg. žemaičių *brā.n^ē*.

⁶ Pasitaikantis variantas *bú.l̄vα* ~ bül'va Ds, Ob.

⁷ Kai kuriose uteniškių šnektose (Rōkiškis, Obēliai, Utenà) gali būti vartojamos abi formos: *pakrú.ta/pakrú.tæ* ~ pakriūta/pakriūtè (LKŽ duomenys).

⁸ Toks variantas užrašytas tik Leliūnuose, bet iš kelių informantų 1998 m. vasarą. Molėtų šnektose gali būti išlaikytas *ē* kamienas su pakitusiu galūniniu garsu po *t*, pvz.: *katvė*. ~ kalvė.

tinių variantų, pvz.: *sé·ktɛ*. ~ *séklė* (plg. *sékla*) Mlt, Slk, Ob, Ds, Dgl; *ma.ki.ktĕ̃*. ~ *mokyklĕ̃* (plg. *mokyklà*)⁹ Aln, Lel, Strn, Antz, Dgl, Ant. Daiktavardis *mokyklĕ̃* ne visose šnektose yra *ē* kamieno. Turimais duomenimis anykštėnų paribyje jis yra *ē* kamieno, o uteniškių tarmės rytiniame ir šiauriniame plote tik kai kurie linksniai – vienaskaitos galininkas (*ma.kĩ·ktɨ*. ~ *mokỹklę*), vienaskaitos vietininkas (*ma.ki.ktĕ̃·ĩ* ~ *mokyklĕ̃j*), vienaskaitos iliatyvas (*ma.ki.ktĕ̃·n* ~ *mokyklĕ̃n*), daugiskaitos kilmininkas (*ma.kĩ·kĭu*. ~ *mokỹklių*), daugiskaitos vietininkas ir iliatyvas (*ma.ki.ktĕ̃·s/ ma.ki.ktĕ̃·s* ~ *mokyklĕ̃s/ mokyklĕ̃s*) – yra *ē* kamieno, visi kiti linksniai yra *ā* kamieno¹⁰.

Galbūt šių kamienų mišimą galėtume sieti su *le*, *lė* junginių kietinimu. Abiejų kamienų – *ē* ir *ā* – galūnės yra panašios. Jų ilgumas yra visiškai toks pats (pvz.: *gá.lvas* ~ *gálvos* ir *ú.pæ.s* ~ *ùpės*), tik skiriasi balsio kokybė – po kietojo priebalsio yra *a*, po minkštojo – *e*; kadangi uteniškių tarmėje *e/a* atstovauja tai pačiai archifonemai /*Ā*/ (tarp jų yra papildomoji distribucija), vadinasi ir *ē*, *ā* kamienai yra tarsi vieno stambesnio kamieno atšakos. O tada visai įmanomas jų mišimas, lengvas perėjimas iš vieno kamieno į kitą abiem kryptimis.

§ 7. *ā* ir *a* kamienai

Apie šių kamienų svyravimus yra nemažai rašyta, daug įvairių nuomonių. Z. Zinkevičius (1966, 214) laikosi J. Endzelyno minties, kad *ā* ir *a* kamienų mišimą lemia homoniminių formų (ypač daugiskaitos kilmininko) susidarymas. J. Kazlauskas (1968, 125) *ā* ir *a* kamienų mišimus mėgino sieti su bevardės giminės nykimu. Panašia mintimi rėmėsi B. Stundžia (1978, 118), teigdamas, kad tai viena iš *a/ā* kamienų svyravimo priežasčių, kadangi baltai turėję archajiškų abstrakčiųjų (nomina abstracta) *ā* kamienų moteriškosios giminės vardažodžių (*bangà, gùmba, káima...*) ir *a* kamienų vyriškosios giminės vardažodžių (*bañgas, jáujas, káupas...*), kurie, ko gero, neturėję skaičiaus kategorijos. Vėliau abstraktų konkretėjimas reikalavęs skaičių opozicijos, kuri susijusi su giminės kategorijos morfologizacija. Vėliau B. Stundžia (1981a, 56) teigė, kad kamienų svyravimus taip pat lemiančios baltų kalbose rekonstruojamos dvi daugiskaitos formos: įprasta ir specifinė oksitoninė su galūne *-ai*, turinti kuopinę reikšmę. Nykstant abiejų daugiskaitų opozicijai, galėjęs prasidėti *ā/a* kamienų mišimas. Be to, kamienų mišimams įtaką galėję turėti ir semantiniai laukai.

Dabartinėje uteniškių tarmėje pastebimi tokie *ā/a* kamienų svyravimai:

⁹ A. Pakerio (1994, 122) nuomone, šis daiktavardis atskirose uteniškių šnektose gali būti pastovaus šakninio kirčiavimo (I kirčiuotės), pvz., *mokýkla*.

¹⁰ Ši daiktavardį, manyčiau, stipriai gali veikti bendrinė kalba.

bk a – uteniškių ā

Šių kamienų mišimas dažniausiai pasitaiko skoliniuose arba šiaip naujuose žodžiuose, pvz.: *litrà* ~ *litrà* (plg. *lìtras*) Sld, Ktk, Dgl, Ut, Mlt; *á.strα* ~ *āstra*¹¹ (plg. *āstras*) Dgl, Ut, Ant, Ds; *miétrα* ~ *mètra*¹² (plg. *mètras*) Dgl, Sld, Mlt, Strn, Sug; *bēzinà* ~ *benzinà* (plg. *benzinas*) Dgl, Lel, Mlt, Slk; *rá.di.jæ* ~ *rādija* (plg. *rādijas*) Dgl, Mlt, Ut, Slk, Sld, Km; *niérvas* ~ *nėrvos* (plg. *nėrvai*) Ds, Ktk, Sld, Dgl, Ob, Dgč, Strn; *pleñtα* ~ *plentà* (plg. *pleñtas*) Lel; *bá.nkα* ~ *bánka*¹³ (plg. *bánkas*) Lel, Ds; *tabò.kα* ~ *tabokà* (plg. *tabākas*¹⁴) Dgl, Lel, Ktk, Ds, Ob, Užp; *sar.bintà* ~ *serbentà*¹⁵ (plg. *serbeñtas*) Ds, Dgl, Ant.

Gali būti *a/ā* kamienų mišimas ir bendrabaltiškuose žodžiuose, pvz.: *nagà* ~ *nagà*¹⁶ (plg. *nāgas*) Aln, Dgl, Jž, Ktk, Ds, Km. Šis daiktavardis dažnai daugiskaitoje pereina į *a* kamieną, plg.: *nuskiřpk nagàs* ~ *nuskiřpk nagàs* Dgl ir *dì.rbα kai_nupù.vuseis nagais* ~ *dìrba kai(p) nupùvusiais nagaìs* Ds. Tokius mišimus B. Stundžia (1994, 16) bando sieti su kolektyvinės reikšmės daiktavardžių (nomina collectiva) daugiskaitėjimu. Tiesa, ypač vaizdinguose posakiuose, patarlėse, ir vienaskaitoje šis daiktavardis gali būti *a* kamieno kaip ir bk, pvz.: *kai_pajimšù gærañ nagañ* ~ *kai paimsiù gerañ nagañ* Užp. Prie šito daiktavardžio galima pridėti ir tokius mišimus: *šlí.nα* ~ *šlýna* Ds, Lkm, Pkln, Dgl, Krns, Lel, Trgn/ *šli.nà* ~ *šlynà*¹⁷ Ktk (plg. *šlýnas*), *pelí.nα.s* ~ *pelýnos* (plg. *pelýnai*) Sld, Dgl, Ds, Ob, Ant.

bk ā – uteniškių a

Toks mišimas taip pat pastebimas ir skoliniuose, ir savuose žodžiuose. Iš skolinių minėtini šie: *suòdas* ~ *sòdas*¹⁸ (plg. *sodà*) Pkl, Dgl, Ds, Sld; *tuónas* ~ *tònas* (plg. *tonà*) Pkln, Slk, Lel, Dgl, Ds; *kantuóras* ~ *kantòras* (plg. *kantorà*) Dgl, Ant, Sld; *slógas* ~ *slógas* (plg. *slogà*) Dgl, Mlt, Sug, Lel ir pan. Iš savos leksikos reikėtų paminėti šiuos daiktavardžius: *líepas* ~ *líepas*¹⁹ (plg. *líepa*) Dgl, Lel, Ant, Ut, Sug.

¹¹ Šitą daiktavardį galima būtų sieti su semantiniais laukais ir archisemomis, pvz., *gėlė* – moteriškosios giminės, todėl ir *āstra* gali būti priderinta; atskirose šnektose gali pasitaikyti ir *a* kamienas, pvz: *praži.da. astrai* ~ *pražydo astrai* Ds; daiktavardžio *āstra* kirtį galima sieti su bk *āstras* kirčiavimu, be to, jį galima būtų paaiškinti tuo, kad šis daiktavardis yra vėlyvas skolinys.

¹² LKŽ duomenimis, Taurāgnuose *miétrαs* ~ *mètras*.

¹³ Tas pats kamienas žemaičiuose.

¹⁴ Žemaičių *tabōkas*.

¹⁵ Šį daiktavardį būtų galima sieti su *úoga* – moteriškosios giminės daiktavardžiu, turinčiu bendresnę reikšmę; be to, plg.: *žemævúogæ.* ~ *žemiaúogè*, *mé.lí.næ.* ~ *mélýnè*, *bruknæ* ~ *bruknià*, *spal̃gæna* ~ *spal̃gena* „spanguolė“ ir t.t. Daiktavardis *serbentà* yra *a* kamieno ir žemaičių tarmėje.

¹⁶ *didžó.jæ nagà ží.di* ~ *didžioja nagà žýdi* Ds.

¹⁷ Šį daiktavardį galima būtų sieti su platesnės reikšmės žodžiais: *žémè*, *dirvà*.

¹⁸ Toks pat kamienas žemaičių tarmėje.

¹⁹ Toks pat kamienas žemaičių tarmėje.

B. Stundžios (1981a, 136) nuomone, šis kamienas galėjęs atsirasti pagal kitų medžių analogiją, nes ir medžių archisema, ir daugelis didžiųjų medžių yra vyriškosios giminės, pvz.: *mēdis/ mēdžias, ážuolas, klēvas, úosis* ir t.t.; *li.dž.kas* ~ lydėkas Antr, Mlt, Strn/ *li.dė.kis* ~ lydėkys Dgl, Ob, Ds, Ant, Pkln, Pnm (plg. *lydekà*)²⁰; *lí.gumas* ~ lýgumas (plg. *lygumà*) Ant, Ktk, Ds, Strn; *lakšči.ngalas* ~ lakštingalas²¹ (plg. *lakšči.ngala*)²² Dgl, Sld, Ant; *vārnalė.šas* ~ varnalėšas²³ (plg. *varnalėša*) Sug, Ds, Dbk, Slk; *plā.štakas* ~ plāštakas²⁴ (plg. *plāštaka*) Lel, Ds; *ató.sta.gai* ~ atóstogai²⁵ (plg. *atóstogos*) Ktk, Dgl, Sug²⁶; *pė.das* ~ pėdas (plg. *pėdà*) Aln, Ktk, Ds, Pkln, Ob, Imbr, Trgn, Rk, Sdk, Gdr. Kartais šis daiktavardis net atskirose uteniškių šnektose turi skirtingus kamienus, pvz.: *tė.va. pæ.dais neik* ~ tėvo pėdais neik Ds, *vė.lnæs palī.ka. pė.dus akmenī.* ~ vėlnias paliko pėdus akmenī Aln, *išká.ltas su_vė.lnæ. pæ.dais* ~ iškáltas su vėlnio pėdais Ob, bet *i.rà tinai mari.jæs pė.das* ~ yrà tenai Marijos pėdos Aln; *ú.dræs* ~ údras (plg. *údra*) Ds, Ant, Trgn/ *ú.dræ* ~ údra (kaip ir bk) Vdn.

ā/a kamienų variavimas yra archajiškas, paveldėtas iš indoeuropiečių prokalbės dialektų reiškiny (Stundžia 1994, 20; 1978, 117). Visai tikėtina, kad baltų dialektinėje zonoje galėjusios būti vartojamos abiejų kamienų formos, pvz.: *ūdras: ūdra, a* kamieną refleksuoja s. isl. *otrm*, sva. *ottar*, s. ang. *oter, otorm*, taip pat s. i. *udrá-m* „vandens gyvūno vardas“ (< **udró-*), gr. *ὕδρος* „vandens gyvatė“. O *ā* kamieno formą turi sl. *vydra*, plg. gr. *ὕδρα* (Stundžia 1978, 116). Vadinasi, galima spėti, kad senieji skoliniai arba bendros baltų leksikos žodžiai galėję būti abiejų kamienų, todėl tarmėse ir bk galėjo atsirasti jų skirtingi kamieniai. Naujieji skoliniai taip pat galėjo atskirose tarmėse įgyti skirtingas formas.

§ 8. *ē* ir (*i*)*ia*

P. Skardžius (1996, 75) nuomone, tokie kamienų svyravimai esą labai reti, nes *ia* kamienas yra vyriškosios giminės, o *ē* – moteriškosios. Tačiau uteniškių tar-

²⁰ Šio kamieno atsiradimą, manyčiau, galima sieti su tuo faktu, kad dauguma plėšrių žuvų yra *a* kamieno, pvz.: *šāmas, ešerŷs, ungurŷs* ir t.t.; be to, plg. *lydŷs*.

²¹ *lakšči.ngala* ~ lakštingala Trgn.

²² Toks pats kamienas šiaurės ir pietų žemaičių tarmėse, pvz.: *lakštingalas gieda* Grg (Klaipėdos raj.); *kad pagiedojo, tai pagiedojo kaip lakštingalas kumelinis* Nmk (Rasėinių raj.); be to, būtų galima sieti su tuo faktu, kad čiułba tik patinas.

²³ Pasitaiko atskirose šnektose ir *a* kamienas, pvz., *vārnalė.šā* ~ varnalėša Ktk.

²⁴ *plā.štaka* ~ plāštaka Ktk, Trgn.

²⁵ Toks pat kamienas žemaičių tarmėje.

²⁶ *ā* kamieno daiktavardį *atóstoga* uteniškiai turi kita reikšmė – pėtrauka, pėrstogė, pvz.: *bā.ras bæ_ató.sta.gas* ~ bāras be atóstogos Ds, *su_ató.sta.gam sniēgā* ~ su atóstogom sniēga Ds; galbūt todėl kitos reikšmės daiktavardis gavo kitą kamieną.

mės faktai rodo ką kita (be abejonės, tokių reiškinių yra ir kitose tarmėse). *ē* ir *(i)ja* kamienų mišimą B. Stundžia (1981a, 64) bando sieti su kuopinės ir paprastosios daugiskaitos neutralizacija. Kadangi aukštaičių tarmėje (Stundžia 1981a, 58) yra neutralizacija tarp paprastosios ir kolektyvinės daugiskaitos su *-ai*, tuo būtų galima paaiškinti daugelį *(i)ja / ē* kamienų gretybų (Stundžia 1981, 196).

Uteniškių tarmėje yra užrašyti šie *ē* ir *(i)ja* kamienų mišimo atvejai:

bk *ē* – uteniškių *(i)ja*

Šis kamienų mišimas galimas ir lietuviškoje leksikoje, ir skoliniuose, pvz.: *pamerĝis* ~ pamergys (plg. *pamerĝē*) Dgl, Ut, Ktk, Ant, Ds, Trgn (galbūt priderinta prie daiktavardžio *pajaunys*); *pūsmerĝis* ~ pūsmergys²⁷ (plg. *pūsmerĝē*) Dgl, Ds, Lel, Trgn, Dbk (galbūt priderintas prie daiktavardžio *pūsbernys*); *píenis* ~ píenys (plg. *píenē*)²⁸ Mlt, Aln; *gægūžis* ~ gegūžys (plg. *gegūžē*) Dgl, Slk, Sld, Pkln (visi kiti mėnesiai uteniškių tarmėje yra vyriškosios giminės, be to, kai kuriose šnektose gegužės mėnuo įvardijamas daiktavardžiu *mōjus* (taip pat vyriškoji giminė)); *avetīs* ~ avietys (plg. *aviētē*) Ds, Aln, Ktk, Dgl, Ut ir t.t. (sunku tikėti, kad šis daiktavardis būtų derintas prie kitų uogų giminės, nes didžioji dalis uogų vis dėlto yra moteriškosios giminės; galbūt derinta prie krūmo, iš pradžių galėjusi skirtis krūmo ir uogos giminė, o vėliau galėjo būti apibendrintas kažkuris vienas kamienas); *skrībelis* ~ skrībelys (plg. *skrybēlē*) Ktk, Sld, Dgl²⁹ (galbūt priderintas prie daiktavardžio *kepeliusas*); *piktažalis* ~ piktazolys³⁰ (plg. *piktžolē*) Sug; *lėpšis* ~ lėpšys³¹ (plg. *lėpšē*) Dgl, Ant, Mlt, Ds, Trgn (daugelis grybų uteniškių tarmėje yra vyriškosios giminės, pvz.: *bėržagri.bis* ~ bėržagyrys, *raudónagri.bis* ~ raudónagyrys, *baravīkas* ~ baravỹkas ir pan.); *rūdamesis* ~ rùdamėsys³² (plg. *rùdmēsē*, *ruduōkē*) Sug, Strn; *kiaūlis* ~ kiaūlys³³ (plg. *kiaūlē*) Ant, Dgl, Ut, Dbk, Trgn, Ds, Rk, Ob, Užp, Mlt (reikia manyti, kad vyriškoji šio daiktavardžio giminė yra nežymėtasis narys; tai, mano nuomone, galėjo lemti toks faktas, jog būtent vyriškosios lyties gyvūnai buvo auginami mėšai, o *kiaūlė* vartojama tik tada, kai reikia specialiai nurodyti lytį; vyriškąją lytį uteniškiai kartais išreiškia kitos šaknies daiktavardžiu – *mēite.lis* ~ meitėlys³⁴); *miñ.drēi* ~ meñ-

²⁷ *pūsmerĝæ* ~ pūsmergė Ut, Ktk, Ant.

²⁸ *píēñus* ~ píenius Sug.

²⁹ *skrīblius* ~ skrīblius Dgč, Slk, Dgl.

³⁰ *piktažolē* Km, Krns.

³¹ *ē* kamieną žodis gali turėti kita reikšme, pvz.: *tàs lėpšæ. dí.r̄p̄f̄ tí.ngi* ~ tàs lėpšē dirbt tingi Dgl.

³² *rùdamēsē* Ktk, Ds.

³³ *kiaūlius* Ut, Trgn, pvz.: *šī.ta. kãũ.lãus dá.rbas* ~ šito kiaūliaus dárbas Trgn.

³⁴ Iš šio daiktavardžio gali būti net išvestinių formų, pvz., *mēi.č̄õ.kai* ~ meičiõkai „maži paršeliai“.

driai (plg. *néndrės*) Sug, Sld, Slk; *pradalgi̇s* ~ *pradalgỹs* (plg. *pradalgē*) Mlt, Dgl, Lel, Strn, Dbk, Ds, Slk; *ka.štũ.vi.s* ~ *koštũvys* (plg. *koštũvė*) Sld, Sug, Dgl, Sdk (tas pats žemaičių plote – LKŽ duomenimis: Pläteliai, Salantai, Skuōdas, Sedà, Mažeikiiai, Linkuvà); *cigariētās* ~ *cigarėtas* (plg. *cigarėtė*) Dgl, Ant, Ds, Ut, Mlt.

bk (i)ia – uteniškių ē

Atvirkštinio mišimo atvejų yra žymiai mažiau, nors jų taip pat užrašyta ir iš lietuviškos, ir iš skolintos leksikos. Pvz.: *ú.kæ.* ~ *úkė* (plg. *úkis*) Dgl, Sug, Ant, Lel, Sld, Skdk; *smuĩ.kæ.* ~ *smuĩkė* (plg. *smuĩkas*)³⁵ Sld, Sug (galbūt derinta prie vartoto ir tebevartojamo skolinio *skripkà*); *kà.ræ.* ~ *kārė*³⁶ (plg. *kāras*) Ds, Ut, Gdr; *laĩ.væ.* ~ *laivė*³⁷ (plg. *laivas*) Ds, Ob (galbūt priderintas prie daiktavardžių *čalnà*, *valtėlė* giminės); *dàrbĩ.metæ.* ~ *darbýmetė* (plg. *darbýmetis*) Sug, Pkln, Ktk, Užp; *daĩ.gæ.* ~ *daĩgė* (plg. *daĩgis*) (visas uteniškių plotas); *mušó.miræ.* ~ *musiómirė* Slk, Mlt/ *musė.miræ.* ~ *musiāmire* Ds/ *mú.semira.* ~ *mùsiamirė* Ant (plg. *mùsmiris*).

Be to, uteniškių tarmėje yra daiktavardžių su priešdėliu *pa-*, kurie turi abu variantus – (i)ia ir ē kamienus, pvz.: *pamiškæ.* ~ *pamiškė/ pamiškĩs* ~ *pamiškỹs*; *pasúola.* ~ *pasúolė/ pasúolis* ~ *pasúolys*; *pastalà.* ~ *pastalė/ pastalĩs* ~ *pastalỹs*; *pašalà.* ~ *pašalė/ pašalĩs* ~ *pašalỹs*; *pagá.lvæ.* ~ *pagálvė/ pagálvys* ir pan. Tokie svyravimai žinomi ir kitose tarmėse (Eidukai 1963, 51; Kardelytė 1959, 165; Girdenis 1996, 224), taip pat bk. Tokių kamienų kaitą galėję lemti (LKA III 36) būdvardžių su priešdėliu *pa-* daiktavardėjimas, plg. *pālaukis beržas* (LKŽ IX 243) ir *palaukỹs* (taip pat *palaũkis, pālaukis* || *palaukē* „vieta prie lauko“).

Apie *ia* ir *ē* kamienų svyravimus toje pačioje tarmėje rašo Z. Zinkevičius (1966, 219), pateikdamas šių kamienų daiktavardžius kaip gretimas formas. B. Stundžios (1981a, 42) nuomone, tai galūnės vediniai (dažniausiai daiktavardiniai).

§ 9. Baigiant galima daryti tokias išvadas:

1. Uteniškių tarmėje moteriškieji kamienai gali būti sumišę tarpusavyje (*ē* ir *iā*, *ē* ir *ā*) ir su kitais kamienais (*ā* ir *a*, *ē* ir (i)ia).

2. Kamienų mišimus lemia homoniminių formų gausa, sąlygojama tarmės fonetikos, semantiniai laukai ir senosios kuopinės daugiskaitos nykimas.

³⁵ *smuĩkas* Slk.

³⁶ Toks pat kamienas tradicinėje šiaurės žemaičių tarmėje *kà.rė*.

³⁷ Toks pat kamienas ir šiaurės žemaičių tarmėje *laivĩš*.

THE MERGER OF THE FEMININE DECLENSION IN THE EASTERN LITHUANIAN (UTENA) DIALECT

Summary

The article deals with morphological features of the Eastern Lithuanian (Utena) dialect of the Lithuanian language. There is a tendency for the merger of the feminine stems: *ē* and *īā*, *ē* and *ā*, *ā* and *a*, *ē* and *(i)a*. The analysis shows that the merger of stems is influenced by the phonetic development of the dialect, semantic fields and the neutralization of the collective plural.

TEKSTE VARTOTOS VIETOVARDŽIŲ SANTRUMPOS

Aln – Alantà	Ob – Obėliai
Ant – Antālieptė	Pnm – Panemunėlis
Antz – Antāzavė	Psn – Pūsnė
Antr – Añturkė (Iñturkė)	Rk – Rōkiškis
Avl – Aviliai	Slk – Sālakas
Dgl – Daūgailiai	Sld – Saldūtiškis
Dgč – Degūčiai	Skdt – Skudūtiškis
Gdr – Giedraičiai	Smal – Smālvos
Jž – Jūžintai	Strn – Stīrniai
Km – Kamajai	Sdk – Sudeikiai
Krd – Kirdeikiai	Sug – Sugiñčiai
Krns – Kriaūnos	Trgn – Taurāgnai
Ktk – Kūktiškės	Ut – Utenà
Lb – Labanóras	Užp – Užpāliai
Lel – Leliūnai	Vdn – Vidėniškiai
Lkm – Liñkmenys	Vžns – Výžuonos
Mlt – Molėtai	Zr – Zarasai

LITERATŪRA

Eidukaitienė E., 1963, Daiktavardžio linksniavimas Skapiškio tarmėje, – Kalbotyra, IX, 50–62.

Girdenis A., 1966, Taip kalba tirkšliškiai, Vilnius.

Kardelytė J., 1959, Daiktavardžio kaitymas Linkmenų tarmėje, – Lietuvių kalbotyros klausimai, II, 165–177.

Kazlauskas J., 1958a, *i*- linksniavimo daiktavardžių perėjimas į *jo*- linksniavimą, – Kalbotyra, I, 33–50.

Kazlauskas J., 1958b, Lietuvių kalbos daiktavardžių linksniavimo paprastėjimas. Disertacija (rankraštis), Vilnius.

Kazlauskas J., 1959, Daiktavardžių (*i*)*u* linksniavimo nykimas, – Lietuvių kalbotyros klausimai, II, 17–45.

Kazlauskas J., 1968, Lietuvių kalbos istorinė gramatika, Vilnius.

- LKA – Lietuvių kalbos atlasas, II. Fonetika, Vilnius, 1982.
- LKA – Lietuvių kalbos atlasas, III. Morfologija, Vilnius, 1991.
- LKŽ – Lietuvių kalbos žodynas, I–XX, Vilnius.
- Pakerys A., 1994, Akcentologija, I. Daiktavardis ir būdvardis, Kaunas.
- Rinkauskienė R., 1997, Rytų aukštaičių uteniškių *i* kamieno daiktavardžiai, – Kalbotyra, XLVI (1), 71–81.
- Rinkauskienė R., 1998, Vyriškojo linksniavimo paprastėjimas uteniškių tarmėje, – Baltistica, XXXIII (2), 185–198.
- Rinkauskienė R., 2003, Priebalsinio kamieno daiktavardžiai uteniškių tarmėje, – Žmogus ir žodis. Didaktinė lingvistika, Vilniaus pedagoginis universitetas, I(5), 37–42.
- Skardžius P., 1996, Rinktiniai raštai, I, Vilnius.
- Stundžia B., 1978, Dėl baltų *ō*-/*ā*-kamienių daiktavardžių gretybių, – Baltistica, XIV (2), 112–120.
- Stundžia B., 1981, Daugiskaitiniai asmenvardiniai oikonimai ir jų reikšmė linksniavimo bei kirčiavimo sistemų rekonstrukcijai, – Lietuvių onomastikos tyrinėjimai (= Lietuvių kalbotyros klausimai, XXI, 185–199).
- Stundžia 1981a – Б. Стунджа, Категория рода и родовая вариантность основ существительных в балтийских языках (основы на -o // -ā и (i)jo // ē). Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук, Вильнюс, 1981.
- Stundžia B., 1994, Daiktavardžio kamienų bei giminių variantai baltų kalbose (Ide. ir bendroji baltų bei slavų kalbų leksika), – Baltistica, XXVII (2), 13–31.
- Zinkevičius Z., 1966, Lietuvių dialektologija, Vilnius.